

„Од копиле кочицу и побег-зрно од кукуруз“ Сујеверје у српској војсци током Првог светског рата

Апстракт: Аутор је на основу сећања и дневничких бележака српских војника из Првог светског рата истраживао сујеверје у Српској војсци. Посебно су била распрострањена препричавања и тумачења разних пророчанстава. У ратним условима велика пажња се поклањала и предзнацима, а посебно сновима, који су војницима, по сујеверним веровањима, наговештавала погибију.

Кључне речи: Сујеверје, Срби, Први светски рат

Када су Срби примили хришћанство, разна веровања, легенде и култни обичаји из паганизма продужили су да живе и даље, само су добили хришћанску интерпретацију. Време од примања хришћанства до пропасти средњовековне српске државе било је доба потискивања паганског наслеђа. За време турске власти, а нарочито после Велике сеобе Срба 1690. године, у битно промењеним условима дошло је до обнављања магијско-религијске праксе.¹

Код Срба постоји велики број разнородних, традицијом устаљених забрана којима се у извесним приликама усмерава деловање појединаца или читаве друштвене заједнице.² Две честе изреке: „не ваља се“ и „греота је“ биле су цела једна школа, цела филозофија. Њих су најчешће изговарале мајке, и њима узгајале покољења.³

У Србији су пре Првог светског рата разни крајеви имали своје различите народне обичаје и веровања јер су се неки обичаји боље сачували у једним, а

---

¹ Веселин Чајкановић, *Мит и религија у Срба – изабране студије*, прир. Војислав Ђурић, Београд 1973, стр. 309; Миодраг Поповић, *Видовдан и часни крст – огледи из књижевне археологије*, 4. издање, Београд 2007, стр. 102; Бојан Јовановић, *Дух паганског наслеђа у српској традиционалној култури*, Београд 2006, стр. 28–64; Сретен Петровић, *Митологија, магија и обичаји*, Ниш 1992, стр. 48–56; Сретен Петровић, *Митологија Срба*, Ниш 1997, стр. 5–11.

² Душан Бандић, *Табу у традиционалној култури Срба*, Београд 1980, стр. 22.

³ Драгиша Витошевић, *Дародавци из прикрајка – огледи о нашем самоуком стваралаштву*, Београд 1984, стр. 77.

други у другим крајевима. Београд је био посебан по томе, што су жене придошлице из разних крајева Србије и Војводине са собом доносиле понеко веровање о томе шта је добро, а шта није, шта се ваља, а шта не ваља. Мата Милошевић у својим сећањима пише да су оне као добре комшинице једна другу подучавале и скоро су се љутиле ако нису биле послушане. У погледу сујевеља није било много разлика између обичних и господских жена. Ни по коју цену није се смело допустити да црна мачка пресече пут. Хлеб који падне на под треба очистити и пољубити пре него што се поједе. Бебе не треба излагати погледима туђих људи, јер има урокљивих очију⁴, а када бебу нешто боли, онда је то због урока. Веровало се у духове, у вештице, и многе жене су причале како су и саме доживљавале сусрете са злим дусима. Болести су, по правилу, лечене бапским лековима, по савету комшиница, нарочито најстаријих, јер су оне о томе највише знале. Лекар је позиван само у крајњој нужди. У вези са разним празноверицама, били су и неки народни обичаји, на пример, умивање у рано ђурђевданско јутро хладном водом у којој су натопљене разне траве, итд.⁵

У ратним условима, на самом почетку, по правилу, неке мајке су својим синовима против урока ушивале амајлију.⁶ Тако је било на почетку Првог балканског рата: „На глас мобилизације за рат са Турцима [1912] ... моја остарела мајка ушивала је нешто крадом од мене [амајлију] у моју шајкачу.“⁷

Исто се понављало и у Првом светском рату: „Тале ме соколи, а мајка ушива у канице амајлију: од копиле кочицу и побег-зрно од кукуруз, оно што испод воденички камен побегне несамлевано: „То ће те спаси“, каже, „куршум не ваћа.“⁸ „Октобра 1915. узели нас у војску као последњу одбрану. [...] Мајка ми је ушила амајлију у канице. Не знам шта ми је ушила, тамјан само знам да био.“⁹

Мајке нису смеле приликом испраћаја синова регрута у рат да отворено показују своја осећања. Младен Жујовић је записао у свом дневнику: „Мајци ништа не казујем. Шта вреди? Испратила ме до капије, прекрстила и нешто прошаптала. *Није заплакала, не ваља се.*“¹⁰

⁴ Урок је поглед или чин који по народном веровању поседују неки људи или животиње који могу на некога да навуку несрећу, зло, магију и проклетство.

⁵ Мата Милошевић, *Дечаство у Молеровој улици, у : Београд у сећањима 1900-1918*, Београд 1977, стр. 164.

⁶ *Амајлија или хамајлија* је предмет или запис коме се приписује тајанствена заштитна моћ од злих утицаја и несреће. Понекад су им приписивана лековита својства. Израда и употреба тих предмета код Срба достигла је највиши интензитет у време турске окупације. У народу се користе и називи *урочица, урочник, одбојник и страшник*.

⁷ Михаило М. Мацаревић, *Кроз сјај и сенке рата*, Београд 1933, стр. 9.

⁸ *Србијице душо горка – приче солунаца*, прир. Драгутин Паунић, Милија Ђорђевић, Београд 1988, стр. 196. Казивање Јанићија Здравковића из Велике Планае.

⁹ *Србијице душа горка – приче солунаца*, прир. Драгутин Паунић, Милија Ђорђевић, Београд 1988, стр. 263. Казивање Бранка Чолића из Жабара код Тополе.

¹⁰ Младен Жујовић, *Ратни дневник I – Србија у Првом светском рату*. Врњачка Бања 2004, стр. 40.

Изгледа да су се од свих савета које су слушали млади српски војници највише придржавали оног о женама. О томе су поуздано могли да сведоче српски војни лекари: „[...] да је било познато одвајкада [...]“ да „[...] наш војник мрзи да види женску на војишту, а нарочито на положају, јер сматра, да жена носи несрећу и да сваки онај ко се пода женским чарима мора погинути“.¹¹ По мишљењу овог лекара „[...] ове сујеверне мисли нису биле без основа, већ су плод посматрања безбројних случајева, где се заиста тако што десило. Ова појава има свог оправдања у томе, што је војник, у јакој мери одан блуду и сексуализму, мање способан за борбу и мање смотрен борац, јер му чула нису тако оштра, као што би могла бити, те се услед тога и излаже више опасности но његов трезвен друг. Има безброј примера, да су војници и официри, после проспаваних ноћи у загрљају жена, одмах сутра дан гинули као неким чудом. Ово сујеверно мишљење код нашег војника било је толико укореењено, да ми у том погледу – као санитар – нисмо имали никаквих тешкоћа [...]“.

Свет је био задивљен чедношћу српских војника, која је, међутим, поколебана 1914. и 1915, услед специјалних околности, али је ипак ускрсла на солунском фронту.¹²

Милија Ђорђевић се сећао: „...могло је у Солуну да се врдне лево-десно, али су ми људи препоручили: за време рата не пипај у женску. [...] Женама нисам прилазио, мени су то старији казали и ја сам то везао за озбиљност“.¹³

Поједини војници не само да нису хтели да имају блиских веза са женама већ нису волели ни само њихово присуство у близини фронта, јер доноси несрећу. „[...] Две младе жене, избеглице, моле нас да им дамо пратиоца до Раковице. Плаше се да иду саме кроз ову паклену ноћ. У немогућности да то учинимо ми им нудимо конак у вили. После нећкања, примише и вечеру и

¹¹ Веселин Чајкановић наводи да и код других народа постоје веровања да се телесни додир са женом доводи у стање (религијске) нечистоте, а „нечист“ човек урокљив је, није отпоран према утицају рђавих демона. (Веселин Чајкановић, „Мотиви прве арнаутске песме о боју на Косову“, *Архив за арбанаску старину, језик и етнологију*, 1923, св. 1–2, стр. 75) Страх од сусрета са женом распрострањен је када мушкарац крене на орање или сејање, лов или риболов, на одслужење војног рока, а посебна опасност вребала је мушкараца коме је жена прешла пут. (Душан Бандић, *Табу у традиционалној култури Срба*, Београд 1980, стр. 323)

¹² Драг. С. Петковић, *Моја хигијенска искуства у нашим ратовима*, у : Владимир Станојевић, *Историја српског војног санитета – наше ратно искуство*, Београд 1992, стр. 602. Можда су српске војне власти да би појачале борбену спремност и саме подстицале код војника сујеверје о женама. Није искључено да су војне власти да би спречиле да непријатељу падну у руке поверљиви подаци, и саме шириле гласове да „ко год води дневник тај и погине“. Када је то сазнао Алексије Јованић, бацио је дневник који је водио све до бугарске границе. (Алексије Јованић, „Повлачење – сећање из рата 1915–1918“, у: *Расковник*, 1972–1973, зима, стр. 53–54).

¹³ *Три силе притисле Србијицу – приче солунаца*, прир. Драгутин Паунић, Милија Ђорђевић, Београд 1985, стр. 142. Казивање Животе Пантића из Рабровца.

конак. *Борђе се покајао што смо их задржали и предлаже да их отпратимо како нас не би тукао 'баксуз' [...]*¹⁴

Крајем 19. века Милан Ђ. Милићевић написао је да „сељаци готово сви врло милују слушати оног ко казује што ће ком бити до послетка. Циганка која гледа у длан, врачара која гата у пасуљ, или бајалица која гаси угљевље у њих свакад добро пролазе.“ Милићевић је запазио да „врачари и гатари, који про- рокују шта ће бити, приметно се умноже кад неко неспокојство обузме умове у народу, кад је какво незадовољство према власти, или према неким догађајима [...]¹⁵

Атмосферу која је владала у позадини фронтова у којој су се препричавала разна пророчанства живописно је описао Бранислав Нушић. Највише се говорило о креманском пророчанству. „Можда и другаче гласи то пророчанство – вели један дежмекасти господин – али ја сам чуо тако; да ће једна страна сила преплавити земљу и да ће Србија робовати или три недеље, или три месеца, или три године.

Не каже пророчанство – вели други – да ће цела Србија бити преплављена, већ само један део њен, нпр. Мачва и Морава.“ О креманском пророчанству није пала само реч ту за столом, говорило се о њему тих дана на све стране и у сваком кутку.

Говорило се уопште много о пророчанствима, гледало се у карте, у дланове, у плећке и разговарало се са асталчетом. [...] Тих дана, између осталих, говорило се нарочито и о пророчанству неке старе Туркиње, која је нашој госпођи рекла: ‘Много се ружно види за вашу државу и за ваш народ. Пао велики црни облак, па све покрио и легао мрак на земљу. Кроз тај мрак нико не може да нађе пут нити да види свој град и своју кућу, те ће по мраку да се погубе људи и жене и деца и много ће да плачу једно за другим. Црн хлеб ће да замени белу погачу, а тврда земља меку постељу.’ [...]¹⁶

Што су била неуобичајенија гатања, то им се више веровало. Тако је једном војнику нека жена „гледала на кост слепог миша“,¹⁷ и казала је да му је кућа запаљена, жена умрла или убијена и да су му сва деца помрла. Он је поверовао, јер „[...] раније су ми бацали карте, па су ми и тада предказали црни гласи, но у то ја нисам веровао, али ово је друга ствар, жена само гледа у кост слепог миша и коме год је што прорекла све се обистинило“. Овај војник ускоро је добио писмо из Србије у коме је стајало да је све у реду са његовом породицом.¹⁸ „Јест, а ви нисте чули за пророчанство једног оца из села Десова

¹⁴ Младен Жујовић, *Ратни дневник I- Србија у I светском рату*, Врњачка бања 2004, стр. 124.

¹⁵ Милан Ђ. Милићевић, *Живот Срба сељака*, фототип. изд., Београд 1984, стр. 78–79.

¹⁶ Бранислав Нушић, *Деветсто петнаеста*, Београд 1960, стр. 59–60.

¹⁷ Милан Ђ. Милићевић помиње гатање на основу десне јагњеће или прасеће плећке, „кобилице кокошиње“, слезине из заклатог брава, и „кућанског сита“.

¹⁸ Стеван Симић, *На прагу отаџбине – белешке из мога дневника*, Скопље 1922, стр. 16.

– умеша се Никола Марковић. – Чујте само. Он је за време Турака прорекао да ће овамо доћи Срби [у Македонију], да ће владати три године и, да ће после пропасти цела Србија, али после ће се обновити и остаће за сва времена! Ту мало у страну беше и господин Милан, који је једноме прорицао судбину гледајући му у длан леве руке, човек који је у овим стварима важио као стручњак. И зато га један од присутних упита за мишљење, пошто је он био најпозванији. ‘Знате шта, ја предвиђам обнављање Србије, која ће обухватати и све српске земље. Али ми није могуће да одредим време свршетка светског рата, јер ми не достају потребна факта из астрономије. За моје закључке потребно је прво да знам тачно однос наше земље према осталим небеским телима, као на пример њихову даљину у вези са косинусима њихових углова. Да имамо поштанских веза, ја би се за то обратио својим познаницима у Лондону. Они би ми радо ставили на расположење све последње астрономске опсервације [...] Но оно што је најважније, а што се да као поуздано тврдити, то је чињеница да ћемо се ми вратити у ослобођену и увећану Србију.’ [...]’¹⁹

Гледање у звезде имало је важно место у народним веровањима и обичајима код Срба.²⁰ Велика пажња поклањала се кометама за које се сматрало да су предзнаци будућих догађаја. Највише се веровало да појава комете наговештава рат или промене у турском царству. Посебна пажња се обраћала на коју је страну окренут реп комете, јер ће рат бити са том суседном државом. Дужи реп значао је да ће бити већи рат, а краћи да ће и рат бити мањи. Комете су још весници болести, помора, куге, глади и других несрећа. Било је и таквих који су говорили да ма откуда се појавила комета, за Србију ће бити добро, а други да ће бити добро ако се појави на истоку, а зло ако се појави на западу.²¹ „Стање вода редовно! *Победићемо!* Друго ништа више вечерас нисам могао приметити, госп’он поручник! [...] Сигурна победа! Ено **барјактуше!**”²² Нама се окренула! Тако је било и за турског и за бугарског рата. И онда нам је барјактуша предсказала победу. И заиста високо на хоризонту, било је то ноћу између 6. и 7. октобра [1914 на Ади Циганлији], видела се једна звезда, која се јасно издвајала од осталих на обзору. То је била велика сјајна звезда са читавим снопом зрака, што их је као реп остављала за собом. Глава јој је била управљена к нама, а реп је остајао у Аустрији. [...] А они су сви о ‘барјактуши’ говорили с убеђењем људи, који у томе виде ‘прст Божији’ [...]. тај небески знак

¹⁹ Исто, стр. 23–24.

²⁰ Види: Ненад Ђ. Јанковић, *Астрономија у предањима, обичајима и умотворинама Срба*, Београд 1951.

²¹ Исто, стр. 125–126.

²² *Барјактаруша* и *заставуша* зато што се реп комете још назива и заставом. Најчешћа народна имена за комете су *репата звезда* и *репатица*, у источним крајевима *опашица звезда* или *опашица*.

ваљао нам је више но најкитњастији говор командира, јер се из очију војника читала њихова дубока вера у победу [...].²³

„У нашој несрећи и муци која је притискала сваку српску душу, тражили смо утехе ма какве и ма где. У том циљу одлазили смо до једнога дервиша, који је знао проричати судбину. За нас је Србе дивно стојало. Врцале су нам сузе при причању дервиша, каква нас голема срећа очекује! Али што нас је бацало у бригу то је: што нам је дервиш увек напомињао једну велику несрећу и незапамћену која прети Солуну. [...] Одлазили смо и претурали по глави шта то може бити. Најзад смо закључили да ће то бити цепелин или Таубе, који ће бомбардовати Солун. Враћајући се на те мисли више пута увече када је сутон завијао Солун и залив [...] често пута легало се са извесном зебњом, е да ли ноћас неће наићи Цепелин.“²⁴

Основна идеја у косовском миту била је да морална поквареност мора бити узрок катастрофа.²⁵ Таква схватања нашли смо и у народним веровањима везаним за ратовање. Приликом мобилизације Српске војске 1914. године старији су саветовали младе регруте да не краду и да не пљачкају. Јанићије Здравковић сећао се ових очевих речи: „Полазим, белу торбу сам упртрио на леђа, а ћале учи ме: ‘Немој насиље да правиш. Немој д’ украдеш – леба узимај, друго немој. Војник на место да будеш.’“²⁶ Посебно су ове препоруке важиле за мртве и рањене противничке војнике. Живота Панић се сећао савета: „за време рата [...] од рањеника и мртвог ништа не узимај. Узмеш ли – готов си.“²⁷ [Српски војници] пљачке се гнушају и боје се да од мртвог узму што, јер, веле, ‘не ваља се’.²⁸ Исти савет, којег се и доследно придржавао, добио је од свога оца Крста Жугић: „Немој, сине, да узимаш са мрца ништа сем онога што се може појести и попити. [...] Видео сам једног аустријског наредника како лежи поред митраљеза сија му се златан сат и ланац. Али боже сачувај, моја га рука није ни такла.“²⁹

Можда се са моралом могу довести у везу и савети старијих војника да није добро нишанити у противничког војника. Као да се и саосећало са тим војником, који је ипак човек, као и они, и који је силом прилика, можда и

²³ Божидар М. Ђермановић Ђера, *Неулепшане истине*, књ. 1, Београд 1940, стр. 38–39.

²⁴ Петар Ј. Марковић, *Из минулих дана – успомене из 1915., 1916., 1917. и 1918. год.*, Београд 1920, стр. 123. „Таубе“ је био тип немачког авиона у Првом светском рату.

²⁵ Веселин Чајкановић, „Мотиви прве арнаутске песме о боју на Косову“, у: *Архив за старину, језик и етнологију*, књ. 1, св. 1–2, стр. 77.

²⁶ *Србијице души горка*, стр. 196. Казивање Јанићија Здравковића из Велике Планае.

²⁷ *Три силе притисле Србијицу*, стр. 142. Казивање Животе Панића из Рабровца.

²⁸ Душан Мил. Шијачки, *Из славне прошлости за срећну будућност – успомене једног добровољца*, Београд с.а., стр. 9.

²⁹ Милан Шантић, *Витезови слободе*, Београд 1938, стр. 202. Казивање Крсте Жугића.

против своје воље, укључен у овај рат. Војник Чедомир Милановић је тврдио: „Ја никад нисам нишанио да убијем човека. Ја се држим наређења: јединачна паљба! Ја главу заклоним за камен и ткем полако.“³⁰ Исто је казивао и Милутин Матејић: „На положају избегавао сам намерног нишањења. Јер то су ми говорили старији војници: кад га нишаниш нећеш добро да прођеш.“³¹

Пророчки снови често се помињу у српским народним песмама и у епској поезији уопште. Код српских војника било је распрострањено уверење да ће им се у сну предсказати смрт која ће им се десити у блиској будућности. Када је војник Живота Тодоровић испричао свом нареднику да је једне ноћи сањао да му је пао оцак са куће овај га је опоменуо: „Чувај се!“³²

Поједини војници су били толико уверени у таква предсказања да су на невероватан начин изазивали судбину. Један такав пример забележио је у својим сећањима српски лекар Миодраг Врачаревић: „Ту на самој ивици јаруге налазили су се чувени Чегански положај и кота 1212. Испред јаруге био је наш пук у рововима, а ја сам се налазио са превијалиштем полускривен у једној пећини, одакле сам извиривао и посматрао шта се дешава на самом фронту, јер су бугарски ровови били на једва сто метара испред нас. Између ровова и позади наших ровова била је једна ледина – равница. У пећини са мном били су капетан Драгиша Стојадиновић, командир митраљеског одељења, потпоручник Димитрије Чичевић, командир бомбаша и мајор Басарић, чија је чета држала фронт испред нас. Разговарали смо о судбини и о могућности да се погине или не погине. Мајор Басарић био је тог дана особито драг, расположен и весео и причаше нам како њега неће зрно да бије, па то је хтео и баш да нам докаже... Ми смо се згранули и запрепастили кад видесмо да он изађе из наше пећине и носећи у руци једно ћебе, упути се право на пропланак, на ону ледину између његових ровова и нас, па поче са својим војницима стојећи да разговара.... Ми смо га преклињали да се врати к нама, али он се само весело смејао... Онда рашири и простре ћебе на сред ледине и леже... Наједном Бугари, који то приметише, почеше брдским топовима да гађају само њега. Око њега је пало четрдесетак граната и не погодише га. Он се онда подиже, устаде са ћебета и лепо, лагано пешачећи оних непуних сто метара дође натраг к нама и викну: ‘Јесте ли се уверили да ме неће зрно?’ и слатко се уз те речи смејао... Ми смо сви били радосни што му се није ништа десило и гледали смо даље према ћебету које је он намерно оставио. Само после неколико минута Бугари се окомише на оно ћебе, ‘уракљише га’, то јест бацише четири зрна поред

³⁰ Исто, стр. 241. Казивање Чедомира Милановића из Мраморца.

³¹ Исто, стр. 169. Казивање Милутина Матејића из села Јагњила.

³² *Србијице душо горка*, стр. 257. Казивање Животе Тодоровића из Јеленца. По народном веровању снови који могу предсказати смрт су : испали зуби, опала брада, одвалио се ћошак од куће, зидање зграде без прозора, јахање на враном коњу и сл. (Едмунд Шневајс, „Самртни обичаји код Срба и Хрвата“, у: *Гласник Скопског научног друштва*, 5, 1929, стр. 263.)

ћобета на све 4 стране и у том моменту пето зрно падне на само ћебе и уз експлозију, дим и прашину, диже га неколико метара увис. А Веља се и даље смеје и наставља: ‘Ето видите, не могу ја сада да погинем... А знате ли зашто? Зато што ћу ја то унапред знати кад ми је суђени час: јавио ми се неколико пута у сну мој покојни отац, Ђока, па ми каже: Не бој се Вељо, још није ти време... Кад дође твоје време ја ћу ти се јавити да ћу доћи колима по тебе!’ Ми смо се смејали овом његовом сујеверју и радосно пропратили овај његов мало-пређашњи јуначки подвиг, а он нам рече: ‘Опростићу се ја још с вама чим сазнам моменат своје смрти!’ Онда се диже и оде опет к својим рововима, опет кроз кишу пешачких зрна, пешачећи намерни лагано, до свог рова, уђе у ров и остаде међу својим војницима... [...] Ја сам дуго те ноћи седео са својим војницима разговарајући о томе. Заиста нам је било чудно и загонетно зашто га зрно неће! [...]’³³

Још већу збуњеност изазивали су случајеви када су се предосећања и предсказања о несрећи заиста и остваривала. Један такав догађај испричао је Драгиша Павловић када му се један од војника обратио следећим речима: ‘Ово сад пијем мени за душу.’ – Ми се погледасмо. Он извади пенкало из џепа и даде ми: ‘Узми Гиша за успомену. Ја ћу ноћас да погинем, идем горе на небо. Добио сам позив.’ – И прича он, тупило му се нешто, сањао сан. Узмем ја то пенкало и велим – даћу му сутра. Оћеш, ђавола! Чим смо пошли тамо, још нисмо ни стигли на положај, погоди га један залутали метак право у чело.’³⁴

Било је и оних, као Живота Панић, који су сматрали да на основу понашања војника могу да познају када ће војник погинути. ‘Војник може да се позна кад ће да погине. Може да се погоди, он се прозли, почне нешто да говори ван колосека, и ми одмах знамо шта је. И мрднемо мало, данас-сутра, готов је, дође предглавица. И ја сам долазио до тог степена [...] погине ми један командир, погине други, па и трећи, четврти, па и пети. Била је изгибија људи! То не може да се опише... Позна се: и сваком је официру предглавица и кад се некако попречи и почне да јебенише црне але, готов је.’³⁵

На основу сећања и дневничких бележака српских војника из Првог светског рата потврђују се претпоставке да су сујеверна веровања израженија у кризним временима, а посебно у ратовима. Може се претпоставити да су наредни велики рат и бурна друштвена превирања у двадесетом веку утицали на то да сујеверје код Срба и даље остане снажно.

³³ Миодраг С. Врачаревић, *Из рата и око рата – успомене једног лекара*, Београд 1965, стр. 23–24.

³⁴ *Србијице душо горка*, стр. 21–22. Казивање Драгише Павловића из Марковца код Велике Планае.

³⁵ *Три силе притисле Србијицу*, стр. 145–146. Казивање Животе Панића из Рабровца.

Summary

Nikola Marković

Superstition in Serbian army during the First World War

The author's research of the superstition in the Serbian army has been based upon the diaries and memories of the Serbian soldiers in the First World War. Many stories and explanation of various prophecies, as well as numerous magic spells for protection from death were widely spread. During the war, attention was widely paid to signs, especially dreams, which were foretelling the death to the soldiers, according to superstitious beliefs. The research has confirmed the thesis that superstitious beliefs are much more present in the times of the crises, especially during the wartimes. It could be presupposed that the following, Second World War and stormy social and political events in 20th century made superstition remain strong among the Serbs.